

MULTILINGUAL ACADEMIC JOURNAL OF EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

Women, Motherhood and Work: An Interdisciplinary Approach

Kadoglou Triantafyllia & Sarri Katerina

To Link this Article: <http://dx.doi.org/10.6007/MAJESS/v3-i1/1701>

DOI: 10.6007/MAJESS/v3-i1/1701

Received: 21 March 2015, **Revised:** 24 April 2015, **Accepted:** 04 May 2015

Published Online: 07 June 2015

In-Text Citation: (Triantafyllia & Katerina, 2015)

To Cite this Article: Triantafyllia, K., & Katerina, S. (2015). Women, Motherhood and Work: An Interdisciplinary Approach. *Multilingual Academic Journal of Education and Social Sciences*, 3(1), 24–42.

Copyright: © The Authors 2015

Published by Knowledge Words Publications (www.kwpublications.com)

This article is published under the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0) license. Anyone may reproduce, distribute, translate and create derivative works of this article (for both commercial and non-commercial purposes), subject to full attribution to the original publication and authors. The full terms of this license may be seen

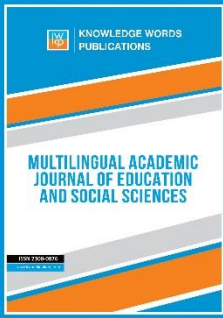
at: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>

Vol. 3, No. 1, 2015, Pg. 24 - 42

<https://kwpublications.com/journals/journaldetail/MAJESS>

JOURNAL HOMEPAGE

Full Terms & Conditions of access and use can be found at
<https://kwpublications.com/pages/detail/publication-ethics>

Γυναίκα, Μητροτητα και Εργασία: Μια Διεπιστημονική προσέγγιση

Women, Motherhood and Work: An Interdisciplinary Approach

Καδόγλου Τριανταφυλλιά¹ & Σαρρή Κατερίνα²
Kadoglou Triantafyllia & Sarri Katerina

Διδάκτωρ Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ, Ερευνήτρια στην Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία,
Καθηγήτρια με γνωστικό αντικείμενο στη Διοίκηση Επιχειρήσεων- Τμήμα Βαλκανικών
Σλαβικών & Ανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Email: fkadoglou@yahoo.gr, ksarri@uom.edu.gr

Περίληψη

Σε αυτή τη μελέτη επιχειρείται μια διεπιστημονική προσέγγιση του ζητήματος της σύνδεσης της μητρότητας και της οικογένειας με την εργασία και την απασχόληση. Σε αυτή την προοπτική της θεωρητικής σύνθεσης στα πλαίσια των κοινωνικών επιστημών, εξετάζεται μέσα από τη διαπλοκή ανάμεσα στην Ιστορία, την Λογοτεχνία, την Κοινωνιολογία, την Πολιτική και την Οικονομία, η υπόσταση της γυναίκας οριοθετημένη, σε όλη την ιστορική διαδρομή της δυτικής σκέψης, από κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτισμική άποψη, στα πλαίσια ενός συστήματος παραγωγής – αναπαραγωγής. Επισημαίνεται ότι το καυτό θέμα της ιδεολογίας ή όπως έλεγε η Beauvois της θρησκείας της μητρότητας συνδέεται πάντα, ιστορικά, κοινωνικά και οικονομικά, με μια πολιτική προτεραιότητας γύρω από το θέμα της γεννητικότητας και της οικογένειας, θεωρούμενες ως βασική πηγή αναπτυξιακού παράγοντα του κοινωνικού ιστού. Διαπιστώνεται ότι η σύνδεση μεταξύ αναπαραγωγικής διαδικασίας και ανατροφής παιδιών, εργασίας και μητρότητας επανέρχεται ανάλογα με τις ιστορικές, πολιτικές και οικονομικές

Bionotes

¹ **Καδόγλου Τριανταφυλλιά** : Διδάκτωρ Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ, Ερευνήτρια στην Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία- email: fkadoglou@yahoo.gr

² **Κατερίνα Σαρρή** : Καθηγήτρια με γνωστικό αντικείμενο στη Διοίκηση Επιχειρήσεων- Τμήμα Βαλκανικών Σλαβικών & Ανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας -email: ksarri@uom.edu.gr

συνθήκες, όχι μόνο στο κοινωνικό προσκήνιο αλλά και στους ίδιους τους κόλπους του φεμινιστικού κινήματος σε Ευρώπη και Αμερική. Πρόκειται για ένα κοινό οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο στην ιστορία των κοινωνιών, διαποτισμένο βαθιά από τις αρχές της πατριαρχίας, που καταλήγει σήμερα στο φαινόμενο της γυάλινης οροφής, των εμποδίων και των ανισοτήτων στην ανέλιξη των γυναικών στην επαγγελματική ιεραρχία. Πρόκειται ουσιαστικά για μια τροχοπέδη που, στο όνομα της καθγιασμένης μητρότητας, αφαιρεί σταθερά από τη γυναίκα τη δυνατότητα της πολύπλευρης καταξίωσης της στους χώρους της εργασίας ή της πνευματικής δημιουργίας επιβάλλοντας της το παιδί. Αυτή η προβληματική αποτυπώνεται με βιβλιογραφικές αναφορές από την εποχή του Rousseau, του Darwin και του Freud μέχρι σήμερα, δείχνοντας ότι η ιδεολογία της μητρότητας σε συνάρτηση με την εργασία και την απασχόληση, την πνευματικότητα και την εξιδανίκευση παραμένει ακόμη, σε κοινωνικό και επιστημονικό επίπεδο, ένα ζήτημα ανοικτό.

Λέξεις-κλειδιά: Μητρότητα- Οικογένεια, Εργασία-Απασχόληση, φεμινιστικό κίνημα, σύστημα παραγωγής – αναπαραγωγής, οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο-πατριαρχία, πνευματικότητα- εξιδανίκευση, φαινόμενο της γυάλινης οροφής.

Abstract

The present study attempts to make an interdisciplinary approach to issues of associating motherhood and family with work and employment. Thus, in the perspective of discussing the specific theoretical construct in the context of social sciences and through the interplay of History, Literature, Sociology, Politics and Economics, the study examines women's status, which, in the history of Western thought, is defined, in social, economic, political and cultural terms, within the framework of a production - reproduction system. Remarkably, the crucial issue of ideology or, as Beauvoir posits, of the religion of motherhood, in historic, social and economic terms, has always been associated with a policy of priorities concerning birthrate and family, which are considered fundamental factors for the development of the social fabric. It is demonstrated that the relationship of childbearing and childrearing, work and motherhood has been a recurring issue not only in the social scene, but also within feminist movements in Europe and America, depending on historical, political and economic conditions. This is a common economic, political and cultural context in social history, impregnated with patriarchal principles, and generating the glass ceiling effect, namely, barriers and disparities impeding women to rise to the upper rungs of the corporate ladder. Thus, in the name of deified motherhood, women have constantly been deprived of the possibility of pursuing career advancement or intellectual achievement on account of being forced to bear children. The specific premise has been variously reflected in literature since the time of Rousseau, Darwin and Freud, demonstrating that, in interrelation to work and employment, spirituality and idealization, motherhood ideology has still remained, in social and scientific terms, an open question.

Keywords: Motherhood- Family, Work –Employment, Feminist Movements, Production - Reproduction System, Social, Economic, Political and Cultural Context- Social History- Patriarchal Principles, Spirituality- Idealization, Glass Ceiling.

Εισαγωγή

Η ιδεολογία της μητρότητας σε συνάρτηση με την εργασία και την απασχόληση, την πνευματικότητα και την εξιδανίκευση παραμένει ακόμη, σε κοινωνικό και επιστημονικό

επίπεδο, ένα ζήτημα ανοικτό. Η διεπιστημονική προσέγγιση αυτού του ζητήματος δείχνει ότι η σύνδεση μεταξύ αναπαραγωγικής διαδικασίας και ανατροφής παιδιών, εργασίας και μητρότητας επανέρχεται ανάλογα με τις ιστορικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες, όχι μόνο στο κοινωνικό προσκήνιο αλλά και στους ίδιους τους κόλπους του φεμινιστικού κινήματος σε Ευρώπη και Αμερική.

Είναι γεγονός στην ιστορία του δυτικού πολιτισμού ότι ο ρόλος της γυναίκας χαρακτηρίζεται από την εναλλαγή ανάμεσα σε περιόδους κατάκτησης και περιόδους παλινδρόμησης πράγμα που αποτελεί στην πραγματικότητα μια σταθερή στην ιστορία των κοινωνιών με κοινό τόπο συνάντησης ένα σύστημα παραγωγής – αναπαραγωγής που θέτει πάντα στη γυναίκα το καυτό δίλλημα, εργασία ή μητρότητα, καριέρα ή οικογένεια. Πρόκειται για ένα κοινό οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο στην ιστορία των κοινωνιών, διαποτισμένο βαθιά από τις αρχές της πατριαρχίας, που καταλήγει σήμερα στο φαινόμενο της γυάλινης οροφής, των εμποδίων και των ανισοτήτων στην ανέλιξη των γυναικών στην επαγγελματική ιεραρχία. Πρόκειται ουσιαστικά για μια τροχοπέδη που, στο όνομα της καθαγιασμένης μητρότητας, αφαιρεί σταθερά από τη γυναίκα τη δυνατότητα της πολύπλευρης καταξίωσης της στους χώρους της εργασίας ή της πνευματικής δημιουργίας επιβάλλοντας της το παιδί.

Πράγματι, η γυναίκα-μάννα συνδέεται πάντα, ιστορικά, κοινωνικά και οικονομικά, με μια πολιτική προτεραιότητας γύρω από το θέμα της γεννητικότητας και της οικογένειας, θεωρούμενες ως βασική πηγή αναπτυξιακού παράγοντα του κοινωνικού ιστού. Από την αρχέγονη μορφή της προορισμένη να γεννά και να δίνει ζωή, ο ρόλος της έχει ταυτιστεί με αυτόν της μάννας - τροφού. Τον 18ο αι. ο Jean-Jacques Rousseau, στο βιβλίο του *Émile ou de l'éducation* (1762, 1961), δίνει έμφαση στις μεθόδους αγωγής και ανατροφής του παιδιού, επικεντρώνει τη προσοχή στη σχέση μάννας-παιδιού, εξιδανικεύει το ρόλο της και δημιουργεί το πρότυπο της "καλής μητέρας". Τον 19ο αιώνα ο Charles Darwin μιλά στο πλαίσιο της εξελικτικής θεωρίας του για τα έμφυτα μητρικά ένστικτα της γυναίκας (1871: 873). Freud (1905, 1987) υπερτονίζει από την πλευρά του τη μητρική υπόσταση της γυναίκας. Προβάλλει τον οιδιπόδειο νόμο του πατέρα και το φαλλικό φθόνο καθώς και την ανάγκη του άνδρα να αποδείξει και επιστημονικά την ανατομική υπεροχή του σε σχέση με τη γυναίκα περιορίζοντας την έτσι στην αναπαραγωγή και τη μητρότητα και αποκλείοντας την επίσημα από κάθε άλλο χώρο, όπως την εργασία, την πνευματικότητα ή την εξιδανίκευση.

Ωστόσο τον 18ο και 19ο αιώνα συντελούνται ταυτόχρονα και μεγάλες ιστορικές τομές που ευνοούν την ανάδυση του φεμινιστικού κινήματος και την αρχή για τη χειραφέτηση της γυναίκας. Τα δημοκρατικά ιδεώδη του γαλλικού διαφωτισμού, η διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου της Γαλλικής Επανάστασης περί "ελευθερίας, ισότητας και αδελφοσύνης" έχουν σαν λογική συνέπεια το αίτημα και τη διεκδίκηση των γυναικών για τα ίδια δικαιώματα. Στα πρότυπα της χάρτας για τη διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η Olympe de Gouges τολμά να γράψει την αντίστοιχη *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne* (1791, 2003) / Διακήρυξη των δικαιωμάτων της γυναίκας και της πολίτιδος. Η Γαλλική Επανάσταση αποδεικνύεται εξαιρετικά χρήσιμη για τις επαναστάσεις του 19ου αιώνα σε όλη την Ευρώπη.

Οι μαρξιστές δίνουν πολύ απλά προτεραιότητα στην πάλη των τάξεων για την χειραφέτηση των γυναικών η οποία ευνοείται τελικά μέσα από την ανάδυση κατάλληλων ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών όπως η βιομηχανική επανάσταση, η πρόσβαση στην εκπαίδευση, η συρρίκνωση της θρησκευτικής παιδείας και οι δύο παγκόσμιοι

πόλεμοι. Έτσι συντελείται διαδοχικά η έξοδος της γυναίκας από το σπίτι και η είσοδος της στον εργασιακό χώρο. Ο νόμος του 1907 στη Γαλλία παρά δείγματος χάριν, που διεκδικήθηκε σθεναρά από τις φεμινίστριες και υποστηρίχθηκε στη βουλή από τους ριζοσπαστικούς και τους σοσιαλιστές, είναι πολύ σημαντικός καθώς παραχωρεί στις παντρεμένες γυναίκες το δικαίωμα να εισπράττουν ελεύθερα τον μισθό τους (Khanine, 2010). Στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο (1914-1918), οι γυναίκες στην Ευρώπη αντικαθιστούν τους άνδρες στην άσκηση του επαγγέλματος τους καθώς και στα γραφεία και τα εργοστάσια. Με τον ερχομό της ειρήνης διεκδικούν την ελεύθερη διάθεση του μισθού τους και αρνούνται να επανέλθουν στην πρότερη κατάσταση τους που ήταν συνυφασμένη αποκλειστικά με το ρόλο της συζύγου-μητέρας. Το 1919, δεδομένης αυτής της αντικατάστασης και προσφοράς των γυναικών κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου, οι Γαλλίδες δασκάλες καταφέρνουν δια νόμου να αμείβονται στο ίδιο επίπεδο με τους δασκάλους και γίνονται έτσι οι πρώτες γυναίκες στην Ευρώπη που επιτυγχάνουν την περίφημη διεκδίκηση των γυναικών: «ίση αμοιβή για ίση εργασία» (Khanine, 2010). Το δικαίωμα αυτό όσο και εάν ακούγεται παράξενο, ούτε και σήμερα είναι δεδομένο αφού σύμφωνα με στατιστικές έρευνες οι αμοιβές των γυναικών είναι μικρότερες από αυτές των ανδρών. Ειδικότερα στις χώρες της ΕΕ οι αμοιβές των γυναικών είναι κατά 18% χαμηλότερες από τις αντίστοιχες των ανδρών (ΕΧΠΡΕΣ, 9-03-2012).

Η Michelle Perrot, ομότιμη καθηγήτρια της σύγχρονης Ιστορίας στο πανεπιστήμιο Paris VII-Denis-Diderot, γνωστή κυρίως για τη συμβολή της στην ανάδυση της Ιστορίας των Γυναικών και του Φύλου (Perrot, 1998, 2006, 2009), επισημαίνει ότι ιστορικά οι Γαλλίδες εντάσσονται στον κόσμο της εργασίας πολύ νωρίτερα απ' ότι στις άλλες χώρες. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1848 αγωνίζονται στο πλευρό των ανδρών διεκδικώντας τη μείωση των ωρών εργασίας ημερησίως. Επίσης, ο νόμος που ψηφίζεται το 1899, χάρις στον πολύ δημοσιοποιημένο για την εποχή αγώνα της Jeanne Chauvin, δίνει στις γυναίκες το δικαίωμα στην υπεράσπιση και τις ανοίγει την πόρτα στο επάγγελμα της δικηγόρου. Έτσι, όπως δηλώνει η Γαλλίδα ιστορικός, υπό το βάρος της εκκοσμίκευσης (laïcité-secularism) στη Γαλλία (1905) αλλά και εξ' αιτίας μιας πιο χαμηλής γεννητικότητας τους προηγούμενους αιώνες, οι Γαλλίδες εισέρχονται πρώιμα στο χώρο της εργασίας καταφέροντας διαδοχικά να καταλάβουν μια θέση στο σύστημα της παροχής μισθωτών υπηρεσιών (the employment payment by salary or wage earners) (Khanine, 2010).

Η ένταξη των γυναικών στο σύστημα παροχής μισθωτών υπηρεσιών ("salarisation") αυξάνεται μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο αλλά ακόμη περισσότερο κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου, σηματοδοτώντας την έναρξη μιας νέας εποχής για τη γυναίκα κόντρα στη μοίρα που ο Χίτλερ όριζε και συνόψιζε γι' αυτήν μέσα από τη φράση, γνωστή και ως "τα τρία Κ": « Küche, Kinder, Kirche » (κουζίνα, παιδιά, εκκλησία). Παράλληλα ο ΟΗΕ με την ίδρυση του, το 1946, βεβαιώνει ότι θα αγωνιστεί για την ισότητα ανδρών-γυναικών σε ολόκληρο τον κόσμο ενώ σε όλο και περισσότερες χώρες κατοχυρώνεται σταδιακά το δικαίωμα ψήφου των γυναικών.

Μέσα σ' αυτές τις ιστορικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες, η Simone de Beauvoir γράφει και δημοσιεύει Το Δεύτερο φύλο (1949), ένα βιβλίο που στιγμάτισε γενιές ολόκληρες και θεωρείται μέχρι και σήμερα η βίβλος της θεωρίας του παγκόσμιου φεμινισμού παραπέμποντας έτσι σε ένα είδος πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης. Η Beauvoir είναι η πρώτη που, ξεκινώντας από τη γυναικεία ατομικότητα, αποφασίζει να ασχοληθεί και να ερευνήσει τη θέση της γυναίκας στη γενικότητα της. Δίνει στους αγώνες της και στις διεκδικήσεις της, έτσι

όπως εκδηλώνονται διαδοχικά σε ολόκληρο τον κόσμο, μια ενιαία φωνή καθώς και μια ιστορική και επιστημονική δικαίωση.

Το 1999, οργανώνεται από την Christine Delphy και την Sylvie Chaperon (2002) στο Παρίσι, το πρώτο μεγάλο διεθνές συνέδριο στη Γαλλία, με σκοπό να αξιολογήσει πενήντα χρόνια μετά τη δημοσίευση του Δεύτερου φύλου, την ιστορική συμβολή του σε κάθε τομέα της γνώσης. Ένα βασικό ερώτημα που προκύπτει είναι : πώς σήμερα που διανύουμε μια περίοδο κοινωνικής και οικονομικής οπισθοδρόμησης, όπου η εργασιακή ανασφάλεια των γυναικών αυξάνεται και το δικαίωμα της άμβλωσης και της εκούσιας ελεύθερης μητρότητας απειλούνται σε ολόκληρο τον κόσμο, η σκέψη της Beauvois μπορεί να θρέψει το μέλλον (Delphy & Chaperon, 2002).

Με αυτά ως δεδομένα, στην παρούσα εργασία επιχειρείται μια διεπιστημονική προσέγγιση του ζητήματος της σύνδεσης της μητρότητας και της οικογένειας με την εργασία και την απασχόληση. Σε αυτή την προοπτική της θεωρητικής σύνθεσης στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών, εξετάζεται μέσα από τη διαπλοκή μεταξύ της Ιστορίας, της Λογοτεχνίας, της Κοινωνιολογίας, της Πολιτικής και της Οικονομίας, η υπόσταση της γυναίκας οριοθετημένη, σε όλη την ιστορική διαδρομή της δυτικής σκέψης, από κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτισμική άποψη, στο πλαίσιο ενός συστήματος παραγωγής – αναπαραγωγής. Η προβληματική αυτή αποτυπώνεται με βιβλιογραφικές αναφορές από την εποχή του Rousseau, του Darwin και του Freud μέχρι σήμερα, δείχνοντας ότι η ιδεολογία της μητρότητας σε συνάρτηση με την εργασία και την απασχόληση, την πνευματικότητα και την εξιδανίκευση παραμένει ακόμη, σε κοινωνικό και επιστημονικό επίπεδο, ένα ζήτημα ανοικτό.

Γυναίκα, Μητρότητα και Εργασία

Πράγματι σε μια εποχή όπου από τις αρχές του 20ου αιώνα επιστημονικά, κοινωνικά, πολιτικά κτίζεται διαδοχικά ο μύθος της μητρότητας, όπου η έννοια του φροϋδικού πανσεξουαλισμού βρίσκεται στο απόγειο της, όπου από τη δεκαετία του '30 οικοδομείται στο πλαίσιο τουλάχιστον του δυτικού πολιτισμού μας, λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929, μια πολιτική προτεραιότητας άνευ προηγουμένου γύρω από το θέμα της γεννητικότητας, της οικογένειας και της μητρότητας, θεωρούμενες ως βασική πηγή αναπτυξιακού παράγοντα του κοινωνικού ιστού, η Beauvois έρχεται με τη δημοσίευση του Δεύτερου φύλου, κόντρα στο παγκόσμιο, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό κατεστημένο, να θρυμματίσει αυτή την ωραία εικόνα που κοσμεί με φωτοστέφανο την ιδεολογία της μητρότητας και να διακηρύξει ότι βασική προϋπόθεση για την αυτονομία της γυναίκας είναι η απελευθέρωση της από την αναπαραγωγή και η ένταξη της στον κόσμο της εργασίας και της παραγωγής.

Σοκάρει λοιπόν την επιστημονική κοινότητα και την παγκόσμια κοινή γνώμη όταν αμφισβητεί τη δύναμη και την ίδια την ύπαρξη του μητρικού ενστίκτου, όταν κατηγορεί τον Freud για βιολογικό ντετερμινισμό αποδίδοντας την κατωτερότητα της γυναίκας και τη διαφορά των δύο φύλων στη μητρότητα:

«Η κατωτερότητα της γυναίκας προερχόταν εξ' αρχής από το γεγονός ότι κατά βάση είχε περιοριστεί στο να επαναλαμβάνει τη ζωή, ενώ ο άντρας εφεύρισκε λόγους να ζει, κατά τη γνώμη του πιο ουσιαστικούς από την καθαρή γεγονόττητα (pure facticity of existence) της ύπαρξης; το να εγκλωβίζουμε τη γυναίκα στη μητρότητα, αυτό θα σήμαινε ότι διαιωνίζουμε αυτή την κατάσταση» (Beauvois t.2, 1949: 200, μετάφραση από τα γαλλικά Καδόγλου)

Όλο το μυθιστορηματικό της έργο ενσαρκώνει στην πραγματικότητα τη βιωματική εμπειρία που περιγράφεται στο Δεύτερο Φύλο: φανερώνει μέσα από ένα λόγο εσωτερο και

προ-οιδιπόδειο, τον ένοχο ρόλο της Ιοκάστης, τη μυθοποίηση της μητρότητας, της μητρικής θυσίας και του μητρικού ενστίκτου από μια οιδιπόδεια κοινωνία άρρωστη που στο όνομα της μητέρας αποκλείει τη γυναίκα από το δικαίωμα της εξιδανίκευσης αφού επιβάλλοντας της το παιδί, της αφαιρεί στην ουσία τη δυνατότητα της πολύπλευρης καταξίωσης μέσα από τους χώρους της εργασίας ή της πνευματικής δημιουργίας (Kadoglou, 2009).

Η Perrot επισημαίνει ότι πράγματι το μητρικό μοντέλο παρέμεινε πάντα άκρως δυνατό και ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής κρίσης. Έτσι τονίζει ότι στη δεκαετία του '30, λαμβάνονται μέτρα προκειμένου οι παντρεμένες γυναίκες δημόσιοι υπάλληλοι να εγκαταλείψουν την εργασία τους παραχωρώντας τη θέση τους στους άνδρες. Επίσης, από την επομένη του δεύτερου παγκόσμιου πόλεμου ασκείται η πολιτική των οικογενειακών επιδομάτων που αρχίζει ανάμεσα στους δύο πολέμους και ενισχύεται σταδιακά λόγω του δημογραφικού ελλείμματος. Υπογραμμίζει ακόμη ότι από τη δεκαετία του '30 έως τη δεκαετία του '60, προβάλλεται το μοντέλο της μητέρας - νοικοκυράς ενώ την περίοδο αυτή οι εργαζόμενες γυναίκες σχεδόν χρειάζεται να απολογηθούν επειδή εργάζονται. Αυτό το μοντέλο μάχεται η Beauvoir, καταλήγει η Perrot, όταν γράφει Το Δεύτερο φύλο (Khanine, 2010).

Πράγματι η Beauvoir αποδεικνύει στο Δεύτερο φύλο ότι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι γυναίκες σε οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο τις κάνει μια κατώτερη κάστα (Schwarzer, 1984: 38). Ωστόσο στο τέλος του βιβλίου, δηλώνει ότι δεν είναι φεμινίστρια γιατί πιστεύει ότι η λύση των γυναικείων προβλημάτων θα βρεθεί σε μια σοσιαλιστική εξέλιξη της κοινωνίας (Schwarzer, 1984: 31). Όταν όμως διαπιστώνει ότι η μαρξιστική θεωρία εμφανίζεται ως ουτοπία γιατί ακόμα και στις χώρες του λεγόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού όπου το οικονομικό σύστημα και οι σχέσεις παραγωγής άλλαξαν, οι παραδοσιακοί ρόλοι του άνδρα και της γυναίκας παραμένουν, υιοθετεί από τη δεκαετία του 70' τη στάση μιας ριζοσπαστικής φεμινίστριας και στρατεύεται στις γραμμές αυτού που ονόμαζαν τότε νέο φεμινισμό. Ως ριζοσπαστική λοιπόν φεμινίστρια, συνδέει την χειραφέτηση της γυναίκας με την πάλη των τάξεων αλλά όμως και έξω από αυτήν χωρίς να εξαρτά εντελώς την αλλαγή της γυναικείας κατάστασης από την αλλαγή της κοινωνίας. Καταλήγει ότι θα έπρεπε να αναλυθεί με πολύ σοβαρό τρόπο η κοινωνία ώστε να αναδειχθεί η σχέση ανάμεσα στην εκμετάλλευση του εργάτη και την εκμετάλλευση της γυναίκας (Schwarzer, 1984: 31, 33, 41).

Μετά το Δεύτερο φύλο, και άλλες γυναίκες, κυρίως στη δεκαετία του 1970 με την ανάδυση του δεύτερου ριζοσπαστικού νεοφεμινιστικού κύματος του οποίου προΐσταται η Beauvoir και συνδέεται με την επανάσταση και τους μεγάλους αγώνες των γυναικών, ασχολούνται με τη θέση της γυναίκας στο σύστημα παραγωγής-αναπαραγωγής όπως: η Betty Friedan στο βιβλίο της, *The Feminine Mystique* (1963, 2001), η Kate Millet στο *Sexual Politics* (1969, 2000), η Shulamith Firestone στο *The Dialect of Sex: The Case for Feminist Revolution* (1970, 2003), η Germaine Greer στο *The Female Eunuch* (1970, 2008) ή η Juliet Mitchell στο *Women's Estate and Marxism* (1971, 1973).

Κατά την άποψη της Beauvoir, μόνο η ανάλυση της Firestone φέρνει κάτι καινούργιο συνδέοντας την απελευθέρωση της γυναίκας και την ισότιμη ένταξη της στο σύστημα παραγωγής – που παραδοσιακά την εντάσσει κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά στα χωροταξικά πλαίσια της αναπαραγωγής – μέσα από την απελευθέρωση της μητέρας. Καμία από τις άλλες αναλύσεις δεν είναι επαρκής και δεν προτείνει λύσεις διότι όλες τους αρκούνται *grosso modo* στο μαρξιστικό μοντέλο – με την έννοια ότι η έλευση του σοσιαλισμού θα δώσει στις γυναίκες ίσα δικαιώματα στην οικογένεια, την εργασία και γενικά στην κοινωνία.

Παραλληλίζουν την εκμετάλλευση του εργάτη με την εκμετάλλευση της νοικοκυράς θεωρώντας την καταπίεση των γυναικών από το πατριαρχικό σύστημα ανάλογη με την καταπίεση του εργάτη από το καπιταλιστικό σύστημα. Η κατάργηση του καπιταλισμού, όπως επισημαίνει η Beauvois, δεν συνεπάγεται αυτόματα και την κατάργηση της πατριαρχικής καταπίεσης που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις δομές της οικογένειας που πρέπει να αλλάξουν. Η εκμετάλλευση της γυναίκας ως νοικοκυράς δεν είναι το ίδιο με την εκμετάλλευση του εργάτη διότι η εργασία της νοικοκυράς δεν παράγει υπεραξία όπως συμβαίνει με τον εργάτη από τον οποίο κλέβουν την υπεραξία της εργασίας του (Schwarzer, 1984: 39-41).

Η ανάλυση αυτή της Beauvois καταγράφεται στη δεκαετία του 1970, την εποχή των αγώνων του δεύτερου κύματος του φεμινιστικού κινήματος και καταλήγει στην περιγραφή των διαφορετικών κοινωνικών συνθηκών των γυναικών που συνδέουν την πολιτική, κοινωνική και οικονομική καταπίεση της γυναίκας με την πάλη των τάξεων και την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκουν. Από τη μια, υπάρχουν δηλαδή γυναίκες ούσες θύματα από δύο πλευρές ταυτόχρονα, ως εργάτριες οι ίδιες και ως σύζυγοι εργατών, ή άλλες, ως σύζυγοι, νοικοκυρές και μητέρες ακόμα και κάποιες αστές που τις εγκαταλείπει ο σύζυγος τους και εμπίπτουν, λόγω έλλειψης περιουσίας, εργασίας και επαγγελματικής κατάρτισης, στην κατηγορία του προλεταριάτου (Schwarzer, 1984: 74).

Από την άλλη, στη δεκαετία του '70, σε μια εποχή όπου στο δυτικό κόσμο, οι γυναίκες δίνουν μάχες για τη χειραφέτηση τους και αρχίζουν να εργάζονται διεκδικώντας την ένταξη τους στο σύστημα παραγωγής, οι γυναίκες στη Σοβιετική Ένωση εργάζονται σχεδόν όλες και μάλιστα είναι πολύ περήφανες γι' αυτό, εκτός από κάποιες συζύγους υψηλών αξιωματούχων ή σημαντικών ανδρών τις οποίες οι εργαζόμενες γυναίκες βλέπουν περιφρονητικά. Έχοντας ταξιδέψει στη Σοβιετική Ένωση και έχοντας δει από κοντά τον τρόπο ζωής των σοβιετικών γυναικών, η Beauvois διαπιστώνει ότι οι οικιακές εργασίες και η φροντίδα των παιδιών εμπίπτουν εξ' ολοκλήρου και αποκλειστικά, όπως ακριβώς και στις δυτικές χώρες, στις γυναίκες (Schwarzer, 1984: 29). Με άλλα λόγια είτε πρόκειται για κομμουνιστές είτε πρόκειται για καπιταλιστές, υπάρχει πάντα μια υποτέλεια της γυναίκας στον άνδρα και τα στερεότυπα των ρόλων ανάμεσα στα δύο φύλα παραμένουν ίδια, ανεξάρτητα από την μορφή των πολιτικών συστημάτων. Η ίδια η Beauvois εξ' άλλου γίνεται αντικείμενο χλευασμού και από τους αριστερούς και από τους δεξιούς. « Δεν είχα μαζί μου ούτε την αριστερά ούτε τη δεξιά » θα δηλώσει (Schwarzer, 1984: 75).

Σήμερα αυτή η ανάλυση της Beauvois ενισχύεται ακόμα περισσότερο και επαληθεύεται από την ίδια την παγκόσμια κοινωνική πραγματικότητα καθώς στον κόσμο της εργασίας, το πρόβλημα της εργασιακής επισφάλειας, της ανεργίας και της φτώχειας είναι συνδεδεμένο κυρίως με την αναγωγή του προκαριάτου – κατά αναλογία με το προλεταριάτο που προσβλέπει σε μία «ανασύνθεση της εποχής του κεφαλαίου και της εργασίας» (Brophy & de Peuter, 2007: 117) – και της γυναίκας. Στο τελευταίο βιβλίο του με τίτλο, *The Precariat: The New Dangerous Class* (Standing, 2011), ο καθηγητής Οικονομικής Ασφάλειας στο πανεπιστήμιο του Bath και αντιπρόεδρος της BIEN (Basic Income Earth Network), Guy Standing μιλά γι' αυτή τη νέα αναδυόμενη παγκόσμια κοινωνική τάξη του προκαριάτου που συνδέεται με την οικονομική ανασφάλεια και την προσωρινή εργασία και περιλαμβάνει σε πρώτη φάση τις γυναίκες, τους νέους και τους μετανάστες. Διευκρινίζει ότι οι γυναίκες μπορούν πολύ εύκολα να εκπέσουν στην κατηγορία του λεγόμενου λούμπεν προκαριάτου (*lumpen precariat*) όπως είναι και οι γνωστές ως *Bag Ladies* οι οποίες κουβαλάνε σακούλες με τρόφιμα και προσωπικά αντικείμενα που

αποτελούν τη μοναδική τους περιουσία. Πρόκειται για γυναίκες που έχουν χάσει τα σπίτια τους και είναι πλέον άστεγες χωρίς κατάλυμα ζώντας στη μιζέρια και στο περιθώριο (Derommier & Gauchebdo, 2011).

Πράγματι, τα τελευταία είκοσι χρόνια, οι γυναίκες είναι αυτές που πλήττονται περισσότερο από την οικονομική αβεβαιότητα και την ανεργία ενώ είναι ταυτόχρονα τα θύματα μιας εντυπωσιακής ανισότητας αμοιβών (22% διαφορά σύμφωνα με στοιχεία Γ.Γ.Ι.Φ. για το 2010 στην Ελλάδα) μεταξύ ανδρών και γυναικών στην ίδια θέση αλλά και μειωμένες ευκαιρίες αξιοποίησης των προσόντων τους στις θέσεις αυτές. Στη χώρα μας η ανεργία των γυναικών φθάνει το 14,8% έναντι του 8,3% των ανδρών, ενώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση η γυναικεία ανεργία τον Μάρτιο του 2010 παρουσίασε ποσοστό 9,4%, ελαφρά χαμηλότερο από το 9,8% των ανδρών (Γ.Γ.Ι.Φ., 2010). Επίσης, όπως αναφέρουν οι Αποσπότη & Ραφαηλίδου (2007), πολλά σημαντικά εμπόδια όπως διακρίσεις, αρνητικά στερεότυπα, και κοινωνικές προκαταλήψεις ορθώνονται μπροστά στις γυναίκες, δυσκολεύοντας την επαγγελματική τους εξέλιξη και το δρόμο τους προς την κορυφή. (Tabet, 2010; Σαρρή, 2012).

Σύμφωνα με έρευνες, οι γυναίκες κατέχοντας το μεγαλύτερο ποσοστό στις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες βρίσκονται σε αυξημένο κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού σε σχέση με τους άνδρες (Τριχοπούλου, 2012). Μαζικά στον πλανήτη, το 80% των φτωχών ανθρώπων, είναι γυναίκες. Στην Ελλάδα μεταξύ των ομάδων υψηλού κινδύνου φτώχειας αναφέρονται τα αγροτικά νοικοκυριά, τα άτομα με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, και τα μονογονεϊκά νοικοκυριά που στην πλειοψηφία τους αναφέρονται σε γυναίκες (Ελληνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη για την περίοδο 2008-2010). Στη Γαλλία για παράδειγμα, φτωχές που δεν μπορούν να ζήσουν αξιοπρεπώς, είναι οι μόνες γυναίκες με παιδιά, οι ηλικιωμένες χωρίς σύνταξη ή οι φοιτήτριες που εξωθούνται στην πορνεία. Αυτή η τελευταία δραματική διαπίστωση πρέπει να εξετασθεί από κοινωνική και όχι από ηθικοπλαστική άποψη τονίζει η ειδικευμένη στη φεμινιστική θεωρία φιλόσοφος Fabienne Brugère. Η γαλλίδα φιλόσοφος παραπέμπει επίσης και στην περίπτωση του Berlusconi στην Ιταλία η οποία αναδεικνύει αυτή τη δυσάρεστη κοινωνική πραγματικότητα που αντανάκλα τη δραματική κατάσταση των γυναικών που δε βρίσκουν δουλειά (Camus, 2011). Αυτό το φαινόμενο της εξώθησης των γυναικών στην πορνεία εξαπλώνεται όλο και περισσότερο στην Ευρώπη, ιδιαίτερα μέσα από τη μαζική μετανάστευση γυναικών του πρώην ανατολικού μπλοκ στις χώρες της Ευρώπης με σκοπό την αναζήτηση εργασίας και μιας καλύτερης ζωής.

Στο μυθιστόρημα της *Mensonges de femmes* (Ψέματα γυναικών), η σύγχρονη ρωσίδα συγγραφέας Ludmila Oulitskaïa (2003), περιγράφει με γλαφυρό, καυστικό και άκρως ειρωνικό τρόπο αυτό το φαινόμενο πορνείας νέων γυναικών που διοχετεύονται από τις πρώην κομμουνιστικές χώρες στο σύνολο της Δυτικής Ευρώπης. Η Oulitskaïa φανερώνει μέσα από τη σαπίλα και τα ερείπια του κομμουνιστικού συστήματος, το μύθο του ευρωπαϊκού δυτικού παραδείσου, τη σαπίλα και την κατάρρευση του καπιταλιστικού συστήματος καθώς και τον υποκριτικό τρόπο με τον οποίο εκμεταλλεύεται αντίστοιχα τις γυναίκες, μέσα από τα γρανάζια ενός βρώμικου δικτύου που ανακυκλώνεται ακριβώς με τον ίδιο βρώμικο τρόπο σε όλη τη Δυτική Ευρώπη. Δικαιώνει στην ουσία την ανάλυση της Beauvoir όσον αφορά στην οικονομική, με διάφορους τρόπους, εκμετάλλευση της γυναίκας τόσο από το καπιταλιστικό όσο και από το κομμουνιστικό σύστημα.

Πράγματι στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας και της εργασίας, η γυναίκα εμπίπτει όλο και περισσότερο σε αυτήν την νέα αναδυόμενη τάξη του προκαριαίου. Η Brugère

ονειρεύεται μια κοινωνία όπου δεν θα χρειάζεται να υπάρχει μια ημέρα της γυναίκας, αλλά Ημέρα των Γυναικών, με την έννοια ότι, όπως έλεγε *mutatis mutandis* και η Beauvoir πριν σαράντα χρόνια, οι γυναίκες ζουν διαφορετικές καταστάσεις: ανάμεσα στη γυναίκα επιχειρηματία ή διευθυντικό στέλεχος μιας επιχείρησης και την άνεργη γυναίκα βυθισμένη στην κοινωνική και οικονομική ανασφάλεια, η προβληματική δεν είναι καθόλου η ίδια (Camus, 2011). Με αφορμή τις εργαζόμενες γυναίκες στη Σοβιετική Ένωση, η Beauvoir θέτει από τη δεκαετία του '70 το ζήτημα της διάκρισης ανάμεσα σε «ανδρικά» και «γυναικεία» επαγγέλματα, της ιεραρχικής ανέλιξης των γυναικών συνυφασμένης με την ύπαρξη ενός εκτεταμένου «αόρατου» μα και τόσο ανθεκτικού φράγματος που εμποδίζει την ανέλιξη των γυναικών στην ιεραρχία στις επιστήμες, στην πολιτική, στις επιχειρήσεις, θέματα που κυριαρχούν στους χώρους της οικονομίας και της εργασίας τις τελευταίες δύο δεκαετίες με ιδιαίτερη έμφαση σήμερα και έχει επικρατήσει να ονομάζεται «φαινόμενο της γυάλινης οροφής» (*glass ceiling*) (Παπαλεξανδρή, 2012).

Γνωστοποιεί λοιπόν η Beauvoir ότι την εποχή εκείνη και στη Σοβιετική Ένωση ο επαγγελματικός διαχωρισμός μεταξύ ανδρών και γυναικών είναι υπαρκτός τόσο ως οριζόντιος (δηλαδή το ποσοστό παρουσίας σε συγκεκριμένους οικονομικούς κλάδους) αλλά και ως κάθετος (δηλαδή οι διαφοροποιήσεις στην ιεραρχία στο εσωτερικό του κάθε κλάδου). Έτσι παρατηρεί ότι οι σοβιετικές εργαζόμενες γυναίκες δεν έχουν πρόσβαση στην κεντρική επιτροπή ή στις κρατικές συνελεύσεις ή σε πόστα ευθύνης με πραγματική εξουσία. Ακόμα διαπιστώνει ότι το σύστημα παραγωγής, αν και διαφορετικό από αυτό των καπιταλιστικών χωρών, αναπαράγει τις διακρίσεις λόγω φύλου που οδηγούν στον αποκλεισμό των γυναικών από κάποια επαγγέλματα και τη συγκέντρωσή τους σε χαμηλά αμειβόμενες εργασίες. Η πλειοψηφία των γυναικών δεν έχει πρόσβαση σε σημαντικές καριέρες όπως παρά δείγματος χάριν στα επαγγέλματα των μηχανικών που συνδέονται με τις επιστήμες, την τεχνολογία ή την έρευνα και απασχολείται κυρίως στους τομείς της εκπαίδευσης και της ιατρικής. Είναι γνωστό ότι στις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ – όπου η υγεία παρείχετο δωρεάν – το επάγγελμα του γιατρού που ήταν σκληρό, πολύ κουραστικό και χαμηλά αμειβόμενο από το κράτος, ασκούνταν στην πλειοψηφία του από τις γυναίκες (Schwarzer, 1984: 29). Η μαζική συγκέντρωση εξ' άλλου των γυναικών στο χώρο της εκπαίδευσης και της διδασκαλίας και μάλιστα σε όλες τις βαθμίδες με φτωχή εξαίρεση τις υψηλές βαθμίδες στην τριτοβάθμια, έχει εξελιχθεί σε ένα παγκόσμιο φαινόμενο.

Σήμερα, σαράντα χρόνια μετά, η Perrot επισημαίνει ως ιστορικός ότι αυτό το μοντέλο μπορεί να διαβρώθηκε αλλά δυστυχώς δεν εξαφανίστηκε. Υπογραμμίζει μάλιστα ότι χρειάζεται ακόμα να δοθούν πολλές μάχες και στο πεδίο του συμβολισμού, δεδομένου ότι υπάρχει η αντίληψη ότι η είσοδος των γυναικών σε ένα επάγγελμα, το υποβαθμίζει όπως ακριβώς συνέβη και με το επάγγελμα του εκπαιδευτικού που μέσα σε λίγες δεκαετίες έχασε το κύρος του. Επικεντρώνει επίσης την προσοχή πάνω στο θέμα της ψεύτικης κοινωνικής επιτυχίας των κοριτσιών – ένα φαινόμενο που χαρακτηρίζει και πάλι όλες τις ανεπτυγμένες ή υπό ανάπτυξη χώρες : τα κορίτσια πετυχαίνουν καλύτερα στον τομέα των σχολικών επιδόσεων και των σπουδών αλλά λιγότερο στον επαγγελματικό τομέα καθώς πολλοί τομείς υψηλής επιστημονικής εξειδίκευσης και καλύτερα αμειβόμενοι όπως αυτοί των μηχανικών ή των στελεχών ή και των επιχειρηματιών μεγάλων επιχειρήσεων εξακολουθούν να κατέχονται από τους άνδρες (Khanine, 2010).

Μπορεί η μαζική επένδυση νέων γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση να οδήγησε σε μια εξέλιξη όσον αφορά στη θέση των γυναικών στην κατηγορία των υψηλόβαθμων στελεχών

και των ανώτερων επαγγελματιών, αυτό όμως δε σημαίνει ότι η γυάλινη οροφή έσπασε και ότι δεν υπάρχουν ανισότητες και εμπόδια στην ανέλιξη των γυναικών στην επαγγελματική ιεραρχία. Αντίθετα, το εύρος της γυάλινης οροφής τόσο στη χώρα μας όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι δυσανάλογα μεγάλο σε σχέση με τη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας και τα προσόντα που αυτές διαθέτουν. Οι γυναίκες σήμερα υπολογίζεται ότι κατέχουν ποσοστό μικρότερο του 10% των ανώτερων διοικητικών θέσεων (Παπαλεξανδρή, 2012). Αυτό ισχύει σε όλες τις χώρες του κόσμου, σε διαφορετική βέβαια αναλογία και σε όλες τις μεγάλες επιχειρήσεις ή οργανώσεις όπου το ποσοστό ανέλιξης των γυναικών σε υψηλά πόστα ή θέσεις ευθύνης είναι απελπιστικά μικρό (Laufer, 2004).

Η ίδια διαπίστωση γίνεται από μεγάλες διεθνείς και κοινοτικές οργανώσεις στην Ευρώπη που προωθούν τη συζήτηση πάνω στο θέμα των γυναικών και της γυάλινης οροφής (DGV, V/7139/93-EN, 1995). Στη Γαλλία γίνεται στο πλαίσιο της πολιτικής, με έναυσμα το νόμο περί ισοτιμίας, ενώ στον αγγλοσαξονικό κόσμο πραγματοποιείται στο πλαίσιο της οικονομίας όπως το δείχνουν οι πολυάριθμες έρευνες πάνω στην κατάσταση των γυναικών στον χώρο των επιχειρήσεων και του management (Laufer, 2004: 118, Σαρρή & Τριχοπούλου, 2012). Οι Marilyn J. Davidson και Ronald J. Burke επιχειρούν μια γενική έρευνα με σκοπό να δείξουν τη διεθνή διάσταση του φαινομένου της γυάλινης οροφής και της θέσης των γυναικών στον χώρο των επιχειρήσεων και του management (Davidson & Burke cited in Laufer, 2004: 118).

Πολλές έρευνες υποστηρίζουν ότι το φαινόμενο της γυάλινης οροφής, των εμποδίων και των ανισοτήτων στην ανέλιξη των γυναικών στην επαγγελματική ιεραρχία, οφείλεται στο γεγονός ότι το μοντέλο διοίκησης των επιχειρήσεων ή των μεγάλων οργανισμών δημόσιων ή ιδιωτικών (πχ πανεπιστήμια) διέπεται από κοινωνικά δίκτυα, νόρμες, κανόνες και πρακτικές που ιστορικά στηρίζονται σε ανδρικά πρότυπα (Laufer, 2004: 120). Κατ' αυτήν την έννοια τα κριτήρια επιλογής πρόσληψης δεν είναι αξιοκρατικά αλλά με βάση τα στερεότυπα του φύλου. Έτσι ο σεξιστικός χαρακτήρας των προτύπων του management παρά δείγματος χάριν συνδέεται κυρίως με τα χαρακτηριστικά της επιθετικότητας, του ανταγωνιστικού και κυριαρχικού πνεύματος που παραπέμπουν συνήθως στους άνδρες παρά στις γυναίκες, οι οποίες κατά την άποψη πολλών ερευνητών συχνά αναγκάζονται να υιοθετήσουν σε αυτούς τους επαγγελματικούς χώρους ανδρικές συμπεριφορές. Στο πλαίσιο αυτό γίνεται λόγος – πράγμα που ενισχύει ακόμα περισσότερο τα παραδοσιακά στερεότυπα ανδρών και γυναικών – για management ανδρικού τύπου, άμεσου και ιεραρχικού που εκφράζει τα παραπάνω χαρακτηριστικά και για management γυναικείου τύπου, πιο συνεργατικού και συμμετοχικού που χαρακτηρίζεται από την ακρόαση, τη συμμετοχή, τη διαπραγμάτευση και την αναζήτηση συναίνεσης (Laufer, 2004: 120-122).

Σε αυτά τα ίδια χαρακτηριστικά αναφέρεται και η Melissa Tyler για να τονίσει τη διάκριση ανάμεσα στον άνδρα και τη γυναίκα στους χώρους του management και της επιχειρηματικότητας. Επισημαίνει επίσης ότι στο βασικό λεξιλόγιο του management γίνεται λόγος για “μαλακές” δεξιότητες (“soft” skills) συνυφασμένες με τις δραστηριότητες των γυναικών και “σκληρές” δεξιότητες ή προσεγγίσεις (“hard” approaches) συνυφασμένες με την παραδοσιακή πρακτική των ανδρών (Tyler, 2005: 570). Κάνοντας μάλιστα, μέσα από μια εφαρμογή της φιλοσοφικής θεωρίας της ετερότητας της Beauvoir, μια φεμινιστική προσέγγιση για τον τρόπο άσκησης εξουσίας και επαγγελματικής αναρρίχησης στους χώρους του management, η Tyler διαπιστώνει ότι η γυναίκα λειτουργεί δυστυχώς και εκεί ως το Άλλο, το δευτερεύον, το υποδεέστερο, εν τέλει ως το Δεύτερο φύλο (Tyler, 2005: 569-571).

Παρόλα αυτά, τις περισσότερες φορές, οι γυναίκες δεν καταφέρνουν να σπάσουν και να διαπεράσουν τη γυάλινη οροφή διότι αντιμετωπίζουν το δίλημμα ανάμεσα στην οικογένεια και την εργασία, τη μητρότητα και την καριέρα, παραμερίζοντας έτσι τις προσωπικές τους φιλοδοξίες, ενώ πολύ συχνά διακόπτονται καριέρες λόγω μητρότητας. Δεδομένου ότι οι γυναίκες αναλαμβάνουν μόνες σχεδόν αποκλειστικά τις οικιακές εργασίες και την ανατροφή των παιδιών, δεν μπορούν να συμφιλιώσουν επαγγελματική και οικογενειακή ζωή γιατί δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στους εντατικούς ρυθμούς δουλειάς και τα εξαντλητικά ωράρια που απαιτούνται από τη διοίκηση των επιχειρήσεων, του management ή άλλων οργανισμών (Laufer, 2004: 120, 123, Σαρρή & Τριχοπούλου, 2012).

Με βάση τα στοιχεία των Ηνωμένων Εθνών επιβεβαιώνεται ότι σε όλες τις κοινωνίες, οι γυναίκες εκτελούν το μεγαλύτερο μέρος των οικιακών εργασιών και είναι οι κύριες υπεύθυνες για την ανατροφή των παιδιών και της φροντίδας των αρρώστων και ηλικιωμένων προσώπων (UN, 1995). Ωστόσο, η αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, οι αλλαγές στην οικογένεια και στους συζυγικούς ρόλους, καθώς και το δημογραφικό πρόβλημα της γήρανσης του πληθυσμού της Ευρώπης έχουν φέρει στο προσκήνιο της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Ατζέντας το θέμα της εναρμόνισης της επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής. (European Commission, 2005). «Ο επιτυχημένος συνδυασμός της εργασίας με την ιδιωτική ζωή συμβάλλει στη μείωση των διαφορών μεταξύ των φύλων και στη βελτίωση της ποιότητας του εργασιακού περιβάλλοντος, διευκολύνοντας παράλληλα, την αντιμετώπιση της πρόκλησης των δημογραφικών αλλαγών»(Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2006). Επίσης, εμπειρικές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ευρώπη, στις Σκανδιναβικές χώρες και στις ΗΠΑ έδειξαν ότι πολλές φορές οι γυναίκες ως αντίδοτο για την αντιμετώπιση του φαινομένου της «γυάλινης οροφής» που συναντάται στους οικονομικούς οργανισμούς καταφεύγουν στην επιχειρηματική δραστηριότητα (Σαρρή & Κωσταντέλου, 2012) και φαίνεται να υποκινούνται περισσότερο από κίνητρα προσέλευσης, με πρώτα στη σειρά την ανάγκη της ανεξαρτησίας και την ανάγκη επίτευξης αλλά και την ανάγκη εξισορρόπησης της εργασίας με την οικογενειακή ζωή (Σαρρή & Τριχοπούλου, 2012).

Μέσα από μια πολιτισμική προσέγγιση (culturalist approach) της μητρότητας, του μητρικού ενστίκτου και κατ' επέκταση της ανατροφής και φροντίδας των παιδιών (mothering), η Beauvoir θέτει με Το Δεύτερο Φύλο, από τη δεκαετία του '50 και στη συνέχεια από τη δεκαετία του '70, με μια μορφή ακτιβιστικού, ριζοσπαστικού φεμινισμού (ελεύθερη και δωρεάν άμβλωση, ελεύθερη και δωρεάν αντισύλληψη, εκούσια και ευτυχισμένη μητρότητα), το θέμα του διλήμματος που επιβάλλει η κοινωνία στη γυναίκα ανάμεσα στην καριέρα και τη μητρότητα. Το καυτό θέμα της ιδεολογίας ή όπως έλεγε η Beauvoir της θρησκείας της μητρότητας (Beauvoir t.2, 1949: 181) φαίνεται ότι αποτελεί μια σταθερή στην ιστορία των κοινωνιών καθώς επανέρχεται στο κοινωνικό προσκήνιο αλλά και στους ίδιους τους κόλπους του φεμινιστικού κινήματος σε Ευρώπη και Αμερική. Στη Γαλλία, παρά δείγματος χάριν, η φεμινιστική οργάνωση, Osez le féminisme, έρχεται σήμερα, υπό το βάρος της οικονομικής κρίσης και των συγχωνεύσεων, να θέσει και πάλι στην κοινωνία και το κράτος, το αιώνιο ερώτημα: Ποιος θα κρατήσει τα παιδιά; Τα στοιχεία είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακά: μόνο 1 στα 10 παιδιά έχει μια θέση σε βρεφονηπιακό σταθμό, το 60% των παιδιών 0-3 ετών φυλάσσονται από έναν από τους γονείς τους (στις περισσότερες περιπτώσεις από τη μητέρα). Πίσω από αυτούς τους αριθμούς κρύβονται σημαντικές κοινωνικές ανισότητες και πολλά εμπόδια για τις γυναίκες, όσον αφορά στην πρόσβαση τους στην εργασία ή την επιστροφή τους στην απασχόληση. Ασκώντας κριτική

στην κυβερνητική πολιτική, στα πλαίσια της νέας καμπάνιας της παραπάνω οργάνωσης, οι φεμινίστριες επισημαίνουν: αν ο François Hollande έχει δεσμευτεί σχετικά με τα δικαιώματα των γυναικών, το ζήτημα της φροντίδας των παιδιών είναι το θολό σημείο του προγράμματος του. Καμία δέσμευση με ποσοτικά στοιχεία δεν έχει προχωρήσει μέχρι σήμερα! (Osez le feminism, 2012). Το θέμα της ανατροφής και φροντίδας των παιδιών συνυφασμένο κυρίως με τη μητέρα, επανέρχεται λοιπόν σταθερά, από τη δεκαετία του '80, στο επίκεντρο των φεμινιστικών διεκδικήσεων και αγώνων.

Πράγματι στη δεκαετία του '80, οι Rich (1976) με το βιβλίο της, *Of Woman Born, Motherhood as Experience and Institution*, στη συνέχεια η Chodorow (1978) στο *The Reproduction of mothering : the Psychoanalysis and the sociology of gender* και η Gilligan (1982) στο *In a Different Voice*, επαναφέρουν το θέμα της μητρότητας στο επίκεντρο της επιστημονικής κοινότητας και των φεμινιστικών συζητήσεων. Κατηγορούν την Beauvoir ότι ευθύνεται για την αλλοτρίωση της γυναικείας ταυτότητας προσαρμόζοντας την στο αντρικό μοντέλο ενώ δίνουν έμφαση στο γεγονός ότι είκοσι χρόνια μετά Το Δεύτερο Φύλο, οι γυναίκες εξακολουθούσαν να παραμένουν αντιμέτωπες με τη διπλή ημερήσια εργασία (στο σπίτι και στην εξωτερική εργασία), να παίρνουν κατώτερους μισθούς και να χρησιμοποιούνται ως σεξουαλικά αντικείμενα.

Είναι η αρχή του φεμινισμού της διαφοράς που εκπροσωπείται στη Γαλλία από το λεγόμενο γαλλικό φεμινιστικό μπλοκ της διαφοράς με επικεφαλής την Irigaray (1984) και την Fouque (1995) που θεωρούνται οι πιο ριζοσπαστικές, αλλά επίσης και την Héritier (1996) και την Agacinski (1998). Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι την ίδια εποχή ο γαλλικός φεμινισμός, ο λεγόμενος French Feminism, ενσαρκώνεται στην Αμερική από την Irigaray και την Héléne Cixous (1975) οι οποίες δεν είναι καν γνωστές την περίοδο αυτή στη Γαλλία αλλά και από την Julia Kristeva. Ενώ η Beauvoir θεωρεί τη μητρότητα ως ένα επιφανόμενο στη ζωή των γυναικών, αυτή η νέα γενιά φεμινιστριών την επαναφέρει στο κέντρο της γυναικείας υπόστασης και την ανάγει σε καθοριστικό παράγοντα που συμπυκνώνει συμβολικά τη γυναικεία ταυτότητα. Η μητρική εμπειρία αποτελεί τη βάση για τη δημιουργία ενός καλύτερου κόσμου, συνιστά την επιστροφή στη Μητέρα-Φύση και στο ρόλο της μάνας-τροφού δίνοντας έμφαση στις βιολογικές διαφορές των δύο φύλων που γεννούν με τη σειρά τους διαφορετικές συμπεριφορές.

Αυτόν τον λόγο που αναδύεται μέσα από την επανεμφάνιση του νατουραλισμού και επικαλείται πάλι τη δύναμη της φύσης και του μητρικού ενστίκτου, αυτόν τον υπόγειο ιδεολογικό πόλεμο που συμπαρασύρει φεμινισμό και οικολογία και μαίνεται εδώ και τριάντα χρόνια ανάμεσα στους culturalists και τους maternalists, που διχάζει τις κοινωνίες καλλιεργώντας στη γυναίκα το αίσθημα της μητρικής ενοχής και θέτει πάλι έντονα το δίλημμα μητρότητα ή καριέρα, περιγράφει η φιλόσοφος, επιχειρηματίας και φεμινίστρια, Elisabeth Badinter, στο τελευταίο βιβλίο της με τίτλο, *Le Conflit - la femme et la mère* (Badinter, 2010). Ένα βιβλίο που ξεσήκωσε μιντιακό τυφώνα στη Γαλλία και έγινε γενικά στο χώρο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών ένα πραγματικό best-seller.

Μετά το πρώτο της βιβλίο, *L'Amour en plus* (1980) όπου η Badinter στα χνάρια της Beauvoir καταρρίπτει με τη σειρά της, κόντρα στους αναδυόμενους τότε υποστηρικτές του νατουραλισμού/ματερναλισμού τον μύθο του μητρικού ενστίκτου και της "καλής μητέρας", επανέρχεται, τριάντα χρόνια μετά, στο ίδιο καυτό θέμα. Μπροστά στον κίνδυνο μιας πολιτισμικής οπισθοδρόμησης που επιχειρείται σταδιακά όλο αυτό το διάστημα μέσα από την αγιοποίηση της βιολογίας και των γονιδίων εις βάρος του περιβάλλοντος και των πολιτισμικών

επιδράσεων και της οποίας θύματα είναι οι γυναίκες, η Badinter επισημαίνει ότι πρόκειται λίγο ή πολύ για μια προσπάθεια να επαναφέρουν τη μητρότητα στη καρδιά της γυναικείας μοίρας (Badinter, 2010: 9), και να την επαναπροσδιορίσουν ως οικουμενικό πεπρωμένο.

Με τη συνειδητή της κοινωνίας που τις αξιολογεί ως τις πλέον κατάλληλες και τις αναθέτει την ολική ευθύνη της ανατροφής των παιδιών, οι γυναίκες διακατέχονται από ενοχικά συμπλέγματα που εντείνονται ακόμη περισσότερο από την πίεση του ιατρικού σώματος και την επίσημη ενοχοποίηση των διαφόρων ειδικών – παιδοψυχιάτρων, νευρολόγων, παιδιάτρων, ψυχαναλυτών – επί της μητρότητας που υπερτονίζουν τη βιολογική ικανότητα των γυναικών να γεννούν και βάζουν σε εξέχουσα θέση την εικόνα των προστατευτικών μητέρων-τροφών, αλλά και από την πίεση του οικογενειακού περιβάλλοντος έτοιμο να τις εγκαλέσει για παραμέληση των παιδιών.

Αυτή η εικόνα της αγιοποιημένης μητέρας επιβάλλεται επίσης έμμεσα και σιωπηλά μέσα από το μύθο της καλής οικολογικής μητέρας (Badinter, 2010: 58) η οποία στο όνομα της θεοποίησης της μάνας-γης και της ανάγκης επιστροφής στη φύση, υιοθετεί τις λογικές του *co-sleeping*, του φυσιολογικού τοκετού και αν γίνεται στο σπίτι όπως συνέβαινε παλιά, πράγμα που γεννά, από τη δεκαετία του '80, στην Αμερική και στον Καναδά και αργότερα στην Ευρώπη το επάγγελμα της Doula (Klaus, Kennel & Klaus, 2002), που υπαγορεύει τις υφασμάτινες πάνες και τον υποχρεωτικό θηλασμό προσαρμοσμένο στις ανάγκες του βρέφους.

Η Badinter (2010: 101-118) καταγγέλλει το ρόλο της Leche League που γεννήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες στους χώρους του χριστιανικού φονταμενταλισμού και διαδόθηκε στη συνέχεια σε όλο τον κόσμο και δη στους χώρους του παγκόσμιου φεμινιστικού και οικολογικού κινήματος. Τονίζει ακόμη ότι ο μητρικός θηλασμός προσαρμοσμένος στις ανάγκες του μωρού απαιτεί τη συνεχή παρουσία της μητέρας στο σπίτι και στην υπηρεσία του βρέφους. Αυτό από τη μια, απομακρύνει τον πατέρα από το παιδί και υποβαθμίζει τον πατρικό του ρόλο σε σχέση με το μητρικό ενώ ακυρώνει το προτεινόμενο γονικό μοντέλο της δεκαετίας του '70 και '80 όπου πολλά ζευγάρια είχαν πειραματιστεί χάρις στο μπιμπερό στο μοίρασμα των ρόλων και στην από κοινού ανατροφή των παιδιών. Από την άλλη, οδηγεί πολλές φορές τη γυναίκα στην απόφαση να εγκαταλείψει τη δουλειά της ή να αναζητήσει εργασία μερικής απασχόλησης (Badinter, 2010: 146-152).

Η αυξανόμενη οικονομική κρίση επίσης που σταδιακά πήρε παγκόσμιες διαστάσεις θέτει αναπόφευκτα στις γυναίκες το δίλημμα μητρότητα ή καριέρα, οικογένεια ή εργασία. Στην αρχή της δεκαετίας του 1990, η οικονομική κρίση έστειλε πίσω στο σπίτι πολλές γυναίκες, κυρίως τις πιο εύθραυστες οικονομικά και τις λιγότερο καταρτισμένες. Η μαζική ανεργία στις δυτικές χώρες που έπληξε τις γυναίκες πολύ περισσότερο απ' ό,τι τους άνδρες, επανέφερε, σε διεθνές επίπεδο, στο κοινωνικό προσκήνιο το θέμα της μητρότητας και της μητρικής ανατροφής. Στη Γαλλία για παράδειγμα πρότειναν στις γυναίκες επίδομα μητρότητας για τρία χρόνια, ισοδύναμο με το μισό ενός κατώτατου μισθού, για να μείνουν στο σπίτι και να ασχοληθούν αποκλειστικά με την ανατροφή των παιδιών τους που στην πραγματικότητα, όπως τις είπαν, αποτελεί μια αδιαμφισβήτητη αξία και συγκριτικά πολύ σπουδαιότερη από μια άλλη εργασία χαμηλά αμειβόμενη. Ακολουθείται έτσι μια κοινωνική πολιτική που εξαιρεί τις μητέρες και τη μητρική φροντίδα, εξισώνοντας μάλιστα, όπως το καταγγέλλει η Badinter, την ανατροφή των παιδιών με επάγγελμα το οποίο θεωρείται από την κοινωνία και την πολιτεία ως πολύ πιο σπουδαίο από οποιοδήποτε άλλο. Εξάλλου είναι περισσότερο αποδεκτή από κοινωνική άποψη η ανεργία της μητέρας από την ανεργία του πατέρα (Badinter, 2010: 11).

Ακόμη παρατηρείται, σε Ευρώπη και Αμερική, το φαινόμενο ότι στο σπίτι δεν επιστρέφουν μόνον οι γυναίκες με τα λιγότερα επαγγελματικά προσόντα, αλλά επιστρέφουν στο σπίτι και αυτές που είναι ιδιαίτερα καταρτισμένες και δη στα ελεύθερα επαγγέλματα, από τη στιγμή που γίνονται μητέρες (Badinter, 2010: 163). Στις Ηνωμένες Πολιτείες υπάρχει τελευταία η τάση πολλές γυναίκες καριέρας να επιλέγουν όλο και περισσότερο να εγκαταλείψουν τη δουλειά τους για να ασχοληθούν εξ' ολοκλήρου με την ανατροφή των παιδιών τους. Το 2003, οι New York Times αναφέρονται σε μια opt-out revolution (Belkin, 2003) των επαγγελματιών γυναικών και το 2008 έρευνες στη Γαλλία δίνουν έμφαση στο ίδιο κοινωνικό φαινόμενο (Werner, Dupuis & Elle, 2008). Καριέρα/οικογένεια, πετυχημένη επαγγελματικά γυναίκα και καλή μητέρα δεν συνάδουν καθώς φαίνεται αυτός ο συνδυασμός να απωθείται από τους μηχανισμούς της κοινωνίας και της πολιτείας. Η καλή μητέρα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο κοντά στα παιδιά της γι' αυτό οι γυναίκες και μάλιστα οι πιο μορφωμένες και με τα περισσότερα προσόντα επιλέγουν συχνά εργασία μερικής απασχόλησης, αρνούνται την προαγωγή ή δέχονται ένα πόστο υποβαθμισμένο για να μην περνάνε όλη τη ζωή τους στο γραφείο. Στην έρευνα της η Badinter επισημαίνει ότι αποτέλεσμα αυτής της κοινωνικής κατάστασης είναι η άνοδος με αυξητική τάση της γυναικείας εργασίας μερικής απασχόλησης (Badinter, 2010: 164).

Πρέπει να επισημανθεί ακόμη ότι η νεότερη γενιά των Ευρωπαϊκών γυναικών, αυτών που γεννήθηκαν γύρω στο 1980, βλέποντας τις μητέρες τους που έχουν θυσιάσει τα πάντα για την ανεξαρτησία τους να είναι τελικά χαμένες σε όλα τα μέτωπα: διπλή εργασία (μέσα και έξω από το σπίτι), επαγγελματική υποτίμηση τόσο σε επίπεδο ιεραρχίας όσο και σε επίπεδο μισθών, κακές μητέρες λόγω αδυναμίας να ανταπεξέλθουν σε όλες τις υποχρεώσεις -επαγγελματικές, οικογενειακές και κοινωνικές-, οδηγήθηκαν στην αμφισβήτηση αυτού του μοντέλου χειραφέτησης που με τόσο κόπο κτίστηκε και διεκδικήθηκε από τις μανάδες τους. Έτσι γι' αυτή τη νεότερη γενιά, ο όρος φεμινίστρια έχει γίνει και πάλι έννοια αρνητική και συνδέεται, κατά τα πλέον σεξιστικά πρότυπα, με την υστερία, την επιθετικότητα, την ανδροποίηση της γυναίκας και το μίσος τους για τους άνδρες. Έτσι οι ίδιες θέλοντας να ανταποκριθούν στο πρότυπο της καλής μητέρας, προτιμούν να μείνουν στο σπίτι κοντά στο παιδί, παραμερίζοντας τις προσωπικές τους επαγγελματικές φιλοδοξίες καθώς και τις διεκδικήσεις για ίσους μισθούς ή για εργασία χωρίς διακρίσεις λόγω φύλου (Badinter, 2010: 161-162).

Η αγγλίδα κοινωνιολόγος, ερευνήτρια και ειδικός σε θέματα γυναικείας απασχόλησης Catherine Hakim (2000: 6, 8-10) είναι μια από τις πρώτες που ταξινόμησε και κατέγραψε τις επιλογές ζωής των γυναικών στον 21ο αι. Διακρίνει τρεις κατηγορίες: τις home-centred (20%) που προτιμούν να μην εργάζονται δίνοντας βασική προτεραιότητα στα παιδιά και στην οικογένεια, τις adaptive (60%) που επιθυμούν να συνδυάσουν εργασία και οικογένεια χωρίς να εμπλέκονται εξ' ολοκλήρου σε μια επαγγελματική καριέρα και τις work-centred (20%) που δεν έχουν παιδί και είναι δοσμένες εξ' ολοκλήρου στην εργασία τους ή σε δραστηριότητες της δημόσιας κοινωνικής, πολιτικής ή καλλιτεχνικής ζωής. Σε μια πιο πρόσφατη έρευνα ο Neil Gilbert (Professor of Social Welfare and Social Services at U.C Berkeley) (2008: 31-34) δείχνει μια άλλη τυπολογία που περιλαμβάνει τέσσερις τύπους γυναικών ανάλογα με τον αριθμό παιδιών: τις traditional που έχουν τρία ή και περισσότερα παιδιά και είναι στο σπίτι μητέρες πλήρους απασχόλησης, τις neotraditional που έχουν δύο παιδιά και συχνά απασχολούνται σε εργασία μερικής απασχόλησης, τις modern που έχουν ένα παιδί αλλά δεν εγκαταλείπουν την καριέρα τους και τις postmodern χωρίς παιδί που είναι εξ' ολοκλήρου αφοσιωμένες στην καριέρα και

την επαγγελματική τους επιτυχία. Οι neotraditional και οι modern αποτελούν την πλειοψηφία των γυναικών που προσπαθούν να συνδυάσουν εργασία και μητρότητα με τις πρώτες να δίνουν προτεραιότητα στην οικογένεια και τις δεύτερες στην καριέρα.

Παρ' ότι οι παραπάνω έρευνες αποτυπώνουν τους διαφορετικούς τύπους γυναικών στις αγγλοσαξονικές χώρες, δεν απέχουν και πολύ από τα πρότυπα γυναικών στις διάφορες άλλες περιοχές της Ευρώπης δεδομένου ότι είναι συνυφασμένες με τη μητρότητα που όπως ειπώθηκε παραπάνω έχει καταγραφεί στο συλλογικό ασυνείδητο ως οικουμενικό πεπρωμένο. Εξ' άλλου αυτή η πολιτική της αγιοποίησης της μητρότητας ακολουθείται *grosso modo* σε όλες τις δυτικές χώρες με μεγαλύτερη έμφαση τις τελευταίες δεκαετίες λόγω της οικονομικής κρίσης και της αυξημένης ανεργίας.

Ιστορικά, η ιδεολογία της μητρότητας είναι πάντα σε συνάρτηση με την οικονομική κατάσταση, την οικογενειακή και κοινωνική πολιτική (Badinter, 2010: 44). Σε κάθε οικονομική κρίση φαίνεται ότι οι κοινωνίες ζητούν από τις γυναίκες να επιστρέψουν στο σπίτι για να κάνουν αυτό που ξέρουν καλύτερα: να τεκνοποιήσουν και να αναθρέψουν τα παιδιά τους. Η Beauvois είχε επισημάνει από τη δεκαετία του '70 ότι καμία καπιταλιστική χώρα δεν θα δώσει δουλειά στις γυναίκες όσο υπάρχει ανεργία στους άνδρες (Schwarzer, 1984: 46). Πράγματι το πρεκαριάτο, όπως διευκρινίζει ο καθηγητής Οικονομικής Ασφάλειας Guy Standing, είναι προϊόν ενός ιδεολογικού οικονομικού ρεύματος που στη δεκαετία του '70, εμπνευσμένο απ' αυτό που ονομάζουν νέο-φιλελευθερισμό, προώθησε ένα νέο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης βασισμένο στην ανταγωνιστικότητα και τον ελεύθερο ανταγωνισμό. Μια από τις κατευθύνσεις αυτού του ρεύματος ήταν η ανάπτυξη της ευελιξίας της αγοράς και των ελαστικών μορφών εργασίας η οποία μετέφερε τους κινδύνους και την ανασφάλεια πάνω στους εργαζομένους και τις οικογένειες τους οδηγώντας σε ένα παγκόσμιο πρεκαριάτο (Deprommier, Gauchebdo, 2011).

Στη δεκαετία του '70, '80 γινόταν πάλι λόγος για ένα ενδεχόμενο καταβολής μισθού στις νοικοκυρές – μητέρες. Κατά την Beauvois μια τέτοια εκδοχή θα ενθάρρυνε τις γυναίκες να πιστέψουν ότι το να είναι νοικοκυρές και μητέρες ισοδυναμεί με επάγγελμα και αποτελεί ένα αποδεκτό τρόπο ζωής. Γι' αυτό επιμένει η Beauvois, είναι ακριβώς αυτόν το διαχωρισμό ανάμεσα σε γυναικεία και ανδρική εργασία, ανάμεσα σε εργασία μέσα και έξω από το σπίτι που πρέπει να απορρίψουν οι γυναίκες αν θέλουν να γίνουν αυτόνομα άτομα (Schwarzer, 1984: 79). Σήμερα η Brugère, όπως η Beauvois πριν σαράντα χρόνια, επιβεβαιώνει δυστυχώς με τη σειρά της, ως ειδικός στη φεμινιστική θεωρία, ότι όσο δεν αλλάζει η θέση των γυναικών και των ανδρών στον ιδιωτικό οικογενειακό χώρο, δεν πρόκειται να υπάρξει κοινωνική ισότητα (Camus, 2011).

Η ανατροπή στις κατεστημένες σκέψεις παραμένει λοιπόν το ζητούμενο σε όλα τα επίπεδα ώστε οι κοινωνίες να μην αξιοποιούν το ρόλο της μητέρας εις βάρος της γυναίκας, ώστε να ασκούνται κοινωνικές και εκπαιδευτικές πολιτικές που θα προωθούν πραγματικά την έννοια του καταμερισμού εργασίας στο σπίτι και την ανατροφή των παιδιών, που θα λαμβάνουν υπόψη τις επιθυμίες και τις προσωπικές φιλοδοξίες των γυναικών και θα εγγυώνται την ένταξη τους στην αγορά εργασίας με ίσους όρους. Όσο δεν θα λαμβάνονται μέτρα και δεν θα ασκούνται τέτοιου είδους οικογενειακές πολιτικές, το φαινόμενο της υπογεννητικότητας θα αυξάνεται όπως δείχνουν οι στατιστικές έρευνες, με σταθερό ρυθμό, τόσο στις αγγλοσαξονικές χώρες όσο και στην Ιαπωνία και στις Ευρωπαϊκές χώρες του νότου (Badinter, 2010: 193). Ήδη στον αγγλοσαξονικό κόσμο η αναφορά στην υπογεννητικότητα γίνεται μέσα από τη διάκριση των όρων *childless* και *childfree* (Cf: Veivers, 1980; Ireland, 1993; Campbell, 1985; Campbell, 1999)

ενώ στη Γαλλία μιλούν χωρίς διάκριση για εκούσια ή ακούσια στειρότητα (infécondité volontaire ou involontaire) (Badinter, 2010: 194; Donati, 2000; Mazuy, 2006).

Επίλογος

Εν κατακλείδι, η ιστορία της γυναίκας από την αρχέγονη μορφή της μέχρι σήμερα χαρακτηρίζεται από την εναλλαγή ανάμεσα σε περιόδους κατάκτησης και περιόδους παλινδρόμησης ή οπισθοδρόμησης, πράγμα που αποτελεί στην πραγματικότητα μια σταθερή στην ιστορία των κοινωνιών με κοινό τόπο συνάντησης ένα σύστημα παραγωγής – αναπαραγωγής που θέτει πάντα στη γυναίκα το καυτό δίλλημα εργασία ή μητρότητα, καριέρα ή οικογένεια Αυτό το κοινό οικονομικο-πολιτικό πλαίσιο στην ιστορία των κοινωνιών καταλήγει στο φαινόμενο της γυάλινης οροφής, των εμποδίων και των ανισοτήτων στην ανέλιξη των γυναικών στην επαγγελματική ιεραρχία, αφαιρεί από τη γυναίκα, στο όνομα της καθαγιασμένης μητρότητας, τη δυνατότητα της πολύπλευρης καταξίωσης μέσα από τους χώρους της εργασίας ή της πνευματικής δημιουργίας επιβάλλοντάς της το παιδί.

Σε όλη την ιστορική διαδρομή της γυναίκας, το καυτό θέμα της ιδεολογίας ή όπως έλεγε η Beauvoir της θρησκείας της μητρότητας συνδέεται άμεσα, από κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτισμική άποψη, με μια πολιτική προτεραιότητας γύρω από το θέμα της γεννητικότητας και της οικογένειας, θεωρούμενες ως βασική πηγή αναπτυξιακού παράγοντα του κοινωνικού ιστού. Έτσι η αναπόφευκτη σύνδεση μεταξύ αναπαραγωγικής διαδικασίας και ανατροφής παιδιών, εργασίας και μητρότητας επανέρχεται ανάλογα με τις ιστορικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες, όχι μόνο στο κοινωνικό προσκήνιο αλλά και στους ίδιους τους κόλπους του φεμινιστικού κινήματος σε Ευρώπη και Αμερική. Αυτή η προβληματική αποτυπώνεται και σε επιστημονικό επίπεδο από την εποχή του Freud μέχρι σήμερα. Ιδιαίτερα στην εποχή μας παρατηρείται σταδιακά και παράλληλα με το κοινωνικο-οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο που βρίσκει την κορύφωση του στη μεγαλύτερη διεθνή οικονομική κρίση που γνώρισε ποτέ η παγκόσμια ιστορία, πληθώρα δημοσιεύσεων από παιδοψυχιάτρους, νευρολόγους, παιδοψυχολόγους, ψυχαναλυτές που θέτουν εκ νέου σε εξέχουσα θέση τις προστατευτικές μητέρες-τροφούς και υπερτονίζουν τη βιολογική ικανότητα των γυναικών να γεννούν και να δίνουν ζωή. Φαίνεται λοιπόν ότι παρά τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας των γυναικών, *mutatis mutandis*, σχεδόν σε όλο τον κόσμο, η επιρροή του πατριαρχικού συστήματος στις κοινωνίες μας παραμένει πάντα ισχυρή!

References

- Agacinski, S. (1998). *Politique des sexes*. Paris, Seuil.
- Badinter, E. (2010). *Le Conflit – la femme et la mère*. Paris, Flammarion.
- Badinter, E. (1980, 2010). *L'Amour en plus. Histoire de l'amour maternel (XVIIe-XXe)*. Paris, Flammarion, LGF, rééd., Flammarion.
- Beauvoir, S. de. (1949). *Le Deuxième Sexe* 1,2. Paris, Gallimard, Coll. Idées, pp. 181, 200.
- Belkin, L. (2003). «The Opt-Out Revolution», *New York Times Magazine*, 26 /10/2003.
- Brophy, E., & Peuter, Gr. de (2007). «Immaterial Labour, Precarity and Recomposition» in *Knowledge workers in the Information Society*. Lanham, MD: Lexington books.
- Camus, I. (2011). «Interview : Fabienne Brugère, philosophe spécialisée en théorie féministe rêve d'une société où il n'y aurait pas besoin d'une journée de la femme...», *Politiques, Propos recueillis* par Isabelle Camus, le 10/03/2011, www.aqui.fr/politiques/interview-fabienne

brugere-philosop...

- Campbell, E. (1985). *The Childlessness Marriage, An Exploratory Study of Couples Who Do not Want Children*. London, Tavistock Publications.
- Campbell, A. (1999). *Childfree and Sterilized*. London, Cassel.
- Chodorow, N. (1979). *The Reproduction of Mothering, the Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. University of California Press.
- Cixous, H. (1975). *Portrait de Dora*. Paris, Éditions des Femmes.
- Darwin, C. (1871). *The Decent of man and selection in relation to sex* (Selection III Sexual Selection in Relation to Man). NY: The modern Library (unabridged).
- Delphy, C., & Chaperon, S. (dir.) (2002). *Le Cinquantenaire du Deuxième Sexe*. Paris, Syllepse.
- Depommier, J. (2011). «Le précaire, nouvelle classe dangereuse», *Gauchebo*, 30/09/2011, www.gauchebo.ch/?Le-precarat-nouvelle-classe.
- Donati, P. (2000). «Ne pas avoir d'enfant, construction sociale des choix et des contraintes à travers les trajectoires d'hommes et de femmes», *Dossier d'études* no 11, Allocations familiales, août 2000.
- ΕΧΠΡΕΣ Ημερήσια Οικονομική Εφημερίδα (2012). «Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τίμησε την εργαζόμενη γυναίκα», 9/03/2012, www.express.gr/news/politics/574939oz_20120309574939.php3
- Firestone, S. (1970, 2003). *The Dialect of Sex: The Case for Feminist Revolution*. Paperback, Bargain Price.
- Fouque, A. (1995). *Il ya deux sexes*. Paris, Gallimard-Le Debat.
- Freud, S. (1905, 1987). *Trois essais sur la théorie de la sexualité*. Paris, Gallimard.
- Friedan, B. (1963, 2001). *The Feminine Mystique*. New York, Norton, ww&Company, Inc.
- Gilbert, N. (2008). *A Mother's Work: How Feminism, The Market and Policy Shape Family Life*. New Haven, Yale University Press.
- Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Gouges, O. de (1791, 2003). *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*. Paris, Éd. Emanuèle Gaulier/Mille et une nuits.
- Heritier, F. (1996). *Masculin, féminin. La pensée de la différence*. Paris, Odile Jacob.
- Irigaray, L. (1984). *Éthique de la différence sexuelle*. Paris, Minuit.
- Greer, G. (1970, 2008). *The Female Eunuch*. Paperback.
- Hakim, C. (2000). *Work – lifestyle Choice in the 21st Century*. Oxford University Press.
- Ireland S. M. (1993). *Reconceiving Women, Separating Motherhood from Female Identity*. New York, The Guilford Press.
- Kadoglou, T. (2009). *Au Nom de la mère...dans l'œuvre de Simone de Beauvoir*. Paris, Le Bord de L'Eau.
- Khanine, A. F. (2010). «Le Travail des femmes au regard de l'Histoire », *Entretien avec Michelle Perrot - Propos recueillis par Anne- Françoise Khanine*, le 3/3/2010, Femmes-emploi.fr : www.Femmes-emploi.f/le-travail-des-femmes-au-regard-de-l-histoire-entretien-avec-michelle-perrot2page2 .
- Klaus, H. M., Kennell, H. J., & Klaus, H. P. (2002). *The Doula Book: How a Trained Labor Companion Can Help You Have a Shorter, Easier and Healthier Birth*. Perseus Books.
- Kostandelou, N., & Sarri, K. (2012). "E-entrepreneurship", in Sarri K. and Trihopoulou A. *Female*

- entrepreneurship: an approach of the Greek reality*. Rosili, Greek edition.
- Laufer, J. (2004). «Femmes et carrières : la question du plafond de verre», *Revue Française de gestion*, no 151, 2004/4. www.cairn.info/revue-francaise-de-gestion-2004-4-page-117.htm .
- Mazuy, M. (2006). *Être prêt-e, être prêts ensemble ? Entrée en parentalité des hommes et des femmes en France*, Thèse de doctorat en démographie soutenue en septembre 2006. université Paris I Panthéon-Sorbonne.
- Millet, K. (1969, 2000). *Sexual politics*. Illinois, University of Illinois.
- Mitchell, J. (1971, 1973). *Women's Estate and Marxism*. Mass Market Paperback, Vintage Books.
- Osez Le Féminisme. (2012), « Qui va garder les enfants ? » : la nouvelle campagne d'Osez le féminisme!, <http://www.quivagarderlesenfants.fr>.
- Oulitskaïa, L. (2003), *Mensonges de femmes*, Paris, Gallimard.
- Rousseau, J. J. (1762, 1961). *Émile ou de l'éducation*. Paris, Garnier.
- Papalexandris, N. (201). "Intra-entrepreneurship : a challenge for professional development for women" in Sarri K. and Trihopoulou A. *Female entrepreneurship : an approach of the Greek reality*. Rosili, Greek edition.
- Perrot, M. (1998). *Les Femmes ou les silences de l'histoire*. Paris Flammarion.
- Perrot, M. (2006). *Mon Histoire des femmes*. Paris, Seuil.
- Perrot, M. (2009). *Histoire de chambres*. Paris, Seuil (Prix Femina Essai).
- Réseau Européen. (1995). *Femmes dans la prise de décision*, Commission Européenne, DGV,V/7139/93-EN, Bruxelles.
- Rich, A. (1976). *Of Woman Born, Motherhood as Experience and Institution*, Northon Pbk. Sarri K., "Outlining the impact of the Financial Crisis on Greece and the way out", World Council of Churches, Central Committee Plenary, 2012, Chania, 29th August- 5th September.
- Sarri, K., & Trihopoulou, A. (2012). *Female entrepreneurship: an approach of the Greek reality*. Rosili, Greek edition.
- Schwarzer, A. (1984). *Simone de Beauvoir aujourd'hui – six entretiens*. Paris, Mercure de France.
- Standing, G. (2011). *The Precariat: The New Dangerous Class*. Bloomsbury Academic.
- Tabet, M. C. (2010). «Les Femmes sont-elles moins libres?», *Le Journal du Dimanche, Société*, samedi 6 février 2010, Mise à jour le 7 février 2010, www.lejdd.fr/Societe/Actualite/Les-femmes-sont-elles-moins-libres-170513 .
- Trihopoulou, A. (2012). "Female entrepreneurship as an area for sociological research", in Sarri K. and Trihopoulou A. *Female entrepreneurship: an approach of the Greek reality*. Rosili, Greek edition.
- Tyler, M. (2005). «Women in change management : Simone de Beauvoir and the co-optation of Women's Otherless», *Journal of Organizational Change Management*, 18(6), 561-577.
- UN. (1995). *The World's Women 1995: Trends and Statistics*, Sales No. E.95.XVII.2. New York, www.fao.org/DOCREP/003/x2919E/x2919E00.HTM .
- Veevers, E. J. (1980). *Childless by choice*. Toronto, Butterworths.
- Werner, D., & Dupuis, N. (2008). «Quand Superwoman rentre à la maison», *Elle*, 17/10/2008, www.elle.fr/societe/Les-enquetes/Quand-Superwoman-rentre-a-la-maison-740939. Wikipedia, *Doula*, en.wikipedia.org/wiki/Doula